

Kinda István

VARGYAS MÉSZÉGETŐI MÚLTJA ÉS JELENE I. MÉSZÉGETŐ KATLANOK A VARGYAS- ÉS A HAGYMÁS-PATAK VÖLGYÉBEN, ÉS A KÖVESÚTFEJE (PUSZTA) HATÁRRÉSZBEN

1. Bevezető

Az 1820-as udvarhelyszéki parasztvallomásoknak az erdővidéki Vargyasra vonatkozó adatsoraiban olvashatjuk, hogy a falu előljárói a kérdezőbiztosok érdeklődésére a mészégetéssel kapcsolatban így nyilatkoztak: „*meszet rakni falunkba(n), s azt eladni akárkinek is szabad, úgy szemet is égetni. Szoktunk is egy keveset.*”¹

Korábbi, a farkaslaki szénégetést vizsgáló kutatásunk² során figyeltünk fel arra, hogy a bizonyíthatóan több évszázados, lokalitáshoz kötődő³ népi mesterség jövedelmét ugyanezen – az adóztatást célzó – felmérés során elhallgatták a vallomástevők.⁴ Az érthető gazdasági okokból visszatartott, módosított információt azonban kiegészíti, nyilvánossá teszi a mindent megbélyegző közeli-távoli népi közvélemény, amely Vargyast, valamint a közeli Homoródalmást és Homoródkarácsonyfalvát a mészégetés régi, hagyományos helyszíneiként, a mészégetők falvaiként tartotta és tartja számon.

Több szakaszra tervezett, Vargyasra és környékére irányuló néprajzi kutatásunk során a mészégetés mesterségének a kialakulását, gyakorlását, elterjedését, a mészégetés technikájának, eszközkészletének vizsgálatát és dokumentálását végezzük. Kiemelten foglalkoztat a mészégető iparban érintett csoportok (katlan-tulajdonos, napszámos katlanrakó, égető mester) történeti, társadalomnéprajzi és gazdaságtanológiai megfigyelése, leírása, a népi mesterség köré szerveződő életmódok feltárása és a sajátos életutak elemzése.

Jelen dolgozat a mesterségre vonatkozó szakirodalom számbavétele mellett a három völgy (Vargyas- és Hagymás-patak, Kövesútfeje) mészégető helyszínein végzett néprajzi munka, a megfigyelésből és felmérésből álló tereptapasztalatok adatainak közlésével a továbbiakra tervezett (a Rika és a Vargyas környéki erdősegekre irányuló) feltáró és értelmező munkának szándékszik alapot teremteni.⁵

2. A források adatai

Kutatásunkban a mészégetést történeti és területi vetületében, elterjedésében is vizsgáljuk. A történeti Székelyföld településeinek természetkielítő népi mestersegei közt a mészégetés gyakorlása az 1820-as parasztvallomásokban önálló kérdéskörként is megjelenik. A dolgozat kezdő sorainak fényében úgy véljük, a vallomástevők az összeíráskor a mészégetés vagy mésszel való kereskedés helyi gyakorlatát úgy vallották be, hogy nem részletezték annak helyi közösségben öltött valós gazdasági súlyát és társadalmi méreteit.

A mészégetésnek mint népi mesterségnek, természetkielítő népi iparnak Vargyason nagyon hosszú idő óta számottevő gazdasági jelentősége volt, az állattartás és földművelés mellett alapvető megélhetési forrást jelentett.

Égetett mész használatára a Vargyas környéki erdők, építmények emelésénél már a kora középkorból vannak adatok. A Rika erdejében a régészeti ásatások során feltárt 12. századi toronyerőd romjai közt és körül talált nagy mennyiségű mészanyag arra utal, hogy a mész-kiaknázásának és hasznosításának gyökerei még ennél is mélyebbre nyúlnak vissza az időbe.⁶ További kutatások feladata lesz kideríteni, hogy a középkor és újkor folyamán kik, milyen típusú üzemszervezetben – családon belül, vagy mesteremberek összeállásával –, megrendelésre, vagy eladásra foglalkoztak a fontos építőanyag előállításával.

2.1. Egyházi források

A fennmaradt történelmi, művelődés- és művészettörténeti értékű forrásokban számos adat jelzi, hogy a falu környékén a mész-kiaknázó telepek adottságait kihasználva a vargyasiak mellett más falvak mészégetői is dolgoztak. Fehér János művészettörténész a Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattárában végzett egyháztörténeti kutatásai során számos 19. század eleji, néprajzilag is jól hasznosítható adatot talált pél-

¹ TAKÁCS Péter 2001a, 60.

² KINDA István – PETI Lehel 2004, 203–225.

³ A 20. századtól kezdve erre az iparra is az egyre hangsúlyosabb mobilitás a jellemző.

⁴ Vallomásuk alapján Farkaslakán „*mész- és szénégetésbeli haszon nincs*”. TAKÁCS Péter 2001a, 218.

⁵ Az anyaggyűjtésben való jelentős segítségükért, szakmai taná-

csaikért és a terepkutatás lebonyolításában nyújtott támogatásukért köszönettel tartozom kollégáimnak, Szöcsné Gazda Enikő néprajzkutatónak és Fehér János művészettörténésznek.

⁶ „A köveket forrómésszel kötötték össze, míg a falfelületen maradt hézagokat mészhabarccsal töltötték ki.” BORDI Zsigmond Lóránd – DÉNES István 1999, 176.

dául a homoródkarácsonyfalvi mészégetők vargyasi tevékenységére vonatkozóan.⁷

[1]819. *Die 13tia Aprilis gyűlés lévén⁸ a Jakab Dávid házánál a prim[arius] curator Szolga Miklos és Szász Pál atyánkfia elöll ülések alatt, az hol is az Eccl[esi]a tanátskozik, hogy mitsoda fundust lehetne tanálni mivel az építést follytathassák, mélyre határozatott:*

1o: *Hogy a H[omoród] Karátsonfalváról bé jött Nagy János és Jakab János nevű mész rakoknak adassék egy kas mészre valo fa, mélynek rakása lészen a vargyasi erdön Ketske Him alja nevű helyben. Igérék is Nagy János és Jakab János, hogy az kas mészre valo fáért fizetnek bé következendő Pünköst napjára 30 - harmintz r[énes] forintokat az Eccl[esi]ának. Azonban a marhájukra olyan gondot viselnek, hogy azokkal az ottan valo szomszéd birtokosoknak kár nem tetetnek. Olly meg hagyással adgya ezen engedelmet a vargyasi Eccl[esi]a a H[omoród] Karátsonfalviaknak, hogy azért, hogy mostan a vargyasi határban meszet rakhatnak, jövendőben ne praetendálják az által magoknak az határt is.*

2o: *Végeztetett az is, hogy ha meg efféle szükségre jönének bé H[omoród] Karátsonfalváról betsülletes személyek, hasonló módon adattassék azoknak is mészre valo fa a fenn irt helyen és conditiok alatt.*

[...]

4o: *H[omoród] Karátsonfalvi Lakatos János és Farakas Mosesnek szabadság adattatik, hogy a vargyasi határon Ketske Him nevű helyen a Kitsi Halomnál égesse nek egy kas meszet harmintzkét karó kerüléssel, mélyre valo fáért fizetnek az falunak r[enensibus] fl[orenorum] 30, harmintz és négy negyvenes meszet in natura.⁹*

Szintén a Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattára tartalmazza azokat a feljegyzéseket, amelyek a vargyasi templomépítés munkálatai során a nyersanyagok beszerzésének, köztük szép számmal az építéshez szükséges nagy mennyiségű mész előállításának körülményeire is vonatkoznak.

1818. *Die 19a Julii Julii viszont a nevezett helyen gyűlés tartatván a Primarius Curator Szolga Miklos és Szász Pál atyánkfiai elöll ülések alatt, kik által proponáltatott, hogy állásfa, kő, fővény nintsen, melly mián az építés nem mehet, ugy téglá sincs. Mellyekre végeztetett:*

1o: *Hogy minden ember álljon ki a ki tett materiáléknak hordására, hogy a mián az építés ne akadályoztassék.*

2o: *Mint hogy a mész is éppen fogyatékján vagyon, és a nép is arra nem szoríttathatik, hogy ki ki pénzen fogadott soldossal rakasson meszet a tapasztalat szerint, arra*

nézve végeztetett, hogy minden tagja az Ecclesiának szer szerént a mész rakásra áljon ki porontsolat után, ki vevén a királlyi szolgálatot és az udvari szolgálatokat, de az illyenek is tartoznak minek utánna meg tették a szolgálatokat, utánna szolgálni az Eccl[esi]a dolgát. A mész rakásra ügyelő személyek lészen köz akaratból valo választás szerint Senior Máthé Ferentz és Ilkei Joseff atyánkfiai, ha kik pedig vissza vonok tanálkoznának, ki ki competens tisztenek be jelentessék.

Nyilvánvalóan az eklésia számára közmunkában végzett mészégetés nem volt az itteni lakosság legnépszerűbb foglalatossága, erre utalnak a feljegyzés fenyegető záró mondatai. Ezt támasztják alá a két évvel korábbról keltezett feljegyzés sorai is: Anno 1816. d[ie] 16ta Junii. *A Máthé Moses gyalog katona házánál el végeztetett [...]: Hasonlólag mész rakni a kit ki porontsolnak és nem engedelmeskedik, minthogy igen igen rosszszul mégyen a mián a mész rakás, az ollyan viszsás személyt is a curatorok jelentsék bé tisztü büntetés véget.¹⁰*

Az viszont kiderül, hogy „soldos”-ok, pénzzel megfizethető mészégetők nagyobb számban működtek a faluban, akik fizetség fejében esetleg előteremthették volna a szükséges meszet. Az a „porontsolat”, hogy az eklésia minden tagja kötelezően ki kellett vegye részét a mészégetésből, kétféle következtetés levonását engedi meg: a.) több mészégető mesterember, „mészmaster” dolgozott a faluban; b.) a lakosság nagy része valamilyen szinten ismerhette a mészégetés technikáját, legalábbis ami a kő előkészítését és a berakás fázisait illeti.

2.2. Dokumentációs és levéltári források

A népi ipar területi szórását az egész Székelyföldről láttelepet nyújtó Cziráky-féle összeírás rajzolja ki. A Takács Péter szerkesztette többkötetes forrásközlésben végzett dokumentálódás alapján a történelmi Székelyföld székeiben mészégetéshez kapcsolódó tevékenységek (égetés, fuvarozás, kereskedés), vagy azoknak jogi akadálytalansága 1820-ban 36 településen bizonyítható. Természetesen számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy az egy-egy településen bevallott „égethetünk”, „kereskedhetünk” nemcsak a lehetőséget jelenti, hanem a tényleges iparüzést leplezi, a már korábban említett adóztatást elkerülve. Példa lehet erre az uzoni mészégetőké, akik 1808-ban a „...Nemes Szék számára, két Katlan Mész most előre a Szék helyén a Bodza vize mellet, 16 - Tizenhat német forintokért ki éget, mely két katlanból 30 Mázsa méf ki jöjjön...”¹¹

⁷ Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattára. Az innen származó átirított dokumentumok önzetlen átengedéséért köszönet illeti Fehér Jánost.

⁸ E két szó a sor fölül beszúrva. (Fehér János jegyzete.)

⁹ Egyházközségi jegyzőkönyv töredéke 1819–1844. Vargyasi

Unitárius Egyházközség Irattára.

¹⁰ Vargyasi Egyházközségi Jegyzőkönyv töredéke 1813–1818. Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattára.

¹¹ SÁLvt F. 28. I/3, 4, 4 verso. Az adat átengedését Szócsné Gazda Enikőnek köszönöm.

Az időközben terebélyesedő szakirodalmi tájékozódás során sem bukkant fel újabb székelyföldi településnév a mészégetéssel kapcsolatban, amiből arra következtetünk, hogy területi szórásban megközelítőleg teljes a parasztvallomások mészégetésre vonatkozó adatsora.¹²

2.2.1. Udvarhelyszéken:

Erdőfüle: „meszet, kinek tetszik, égethet, s égetünk is ritkán, de nem kereskedhetünk vele.”¹³

Olasztelek: „meszet, kovácszenet nem égetünk, hanem meszet a szomszéd falukból néhelykor veszünk, s azzal kereskedünk.”¹⁴

Száldobos: „Meszet falunkban égetünk, mellyel kereskedhetünk.”¹⁵

Vargyas: „meszet rakni falunkba(n), s azt eladni akárkinek is szabad, úgy szenet is égetni. Szoktunk is egy keveset.”¹⁶

Székelydályá: „Meszet itten az határon, ámbár nem égettünk is, mégis a közelebbi helységektől, az holot(t) égettetik, megves(s)züik és azzal kereskedünk.”¹⁷

Homoródalmás: „mészégetés folytattatik. Kovács mesteremberek pedig eleget égethetnek a magok szükségére szenet, úgy hamuzsír is főzetik.”¹⁸

Homoródjánosfalva: „Mésszel kereskedünk oly formálag, hogy a szomszéd mészégető faluktól megvásárolván, kereskedés véget(t) az alsóbb helységekre visszük.”¹⁹

Homoródkarácsonyfalva: „Az mészégetés itten, ez helység határán folytattatik, melyből a colonusok is kereskednek vele gyakorta. [...] A mészégetésre nézve használhattuk colonusokul az közerdőt, kivéven a titulált özvegy Dimény Joseffné asszony colonusait...”²⁰

Lövéte: „A mészégetés, igen ritkán, itten némely emberektől folytattatik. Szénégetés is folytattatik vashámorok számára. Bővebben azok által, az kik vasat csinálnak.”²¹

A felsorolt településeken kívül Udvarhelyszéken még **Oklánd**, **Homoródszentpál**, **Homoródvárosfalva**, **Homoródszentpéter**, **Homoródújfalva**, **Homoródbásfalva**, **Homoródkeményfalva** lakói úgy keresked-

nek mésszel, hogy azt a szomszéd falvak mészégetőitől veszik, maguk nem égetnek.

2.2.2. Háromszéken ekkoriban égettek meszet **Kökös**, **Tálpataka**, **Zalán** (itt kereskedtek is vele), **Polyán**, **Pürkerec**, **Zágon**, **Apáca** településeken. **Al-doboly**, **Illyefalva**, **Eresztevény**, **Uzon és Felsőtorja** előljárói nyilatkozatukban csak a mészégetés jogi akadálytalanságára utaltak („meszet égethetünk”), a mesterséggel való élésre nem.²²

2.2.3. Csík-, Gyergyó-, Kászonszék és Aranyosszék falvai közül **Csíkszentdomokos**, **Csíkszentmihály**, **Csíkszenttamás**, **Vasláb** és **Csegez** előljárói nyilatkozatok a mészégetés gyakorlásáról, **Gyergyóremete**, **Gyergyószentmiklós** és **Tekerőpatak** vallomástevői csupán az ahhoz való jogot ismerték el.²³

2.2.4. Marosszék egyetlen településének előljárói sem jeleztek mészégető tevékenységet.²⁴

A lista alapján látható, hogy nem elszigetelt népi mesterségről van szó, hanem a természeti adottságok függvényében széles körben kiaknázott megélhetési lehetőségről, amelyet a 19. század első harmadában a fenti forrás tükrében a történeti Székelyföld 36 településén kihasználtak. Ezek közül a mészégetéssel kapcsolatban a legtöbbször előforduló települések: Homoródalmás, Homoródkarácsonyfalva, Vargyas, Csíkszentdomokos, Pürkerec.²⁵

3. A természeti feltételek

A mészégetés mesterségének kialakulásában a természeti adottság, a nagy mennyiségű mészköves jelenléte és kiaknázhatóságának felismerése játszott döntő szerepet. A falu határában és az azt körülölelő hatalmas erdőségekben mindenünnen előbukkanó mészkőtömbök alapot teremtettek e nagyarányú népi iparnak, amelynek széleskörű gyakorlásával Vargyas szakosodott központtá vált. A mezőgazdaság és az állattartás mellett a mészégetésből származó haszon a vargyasi háztartások számára pénzzel, a cserekereskedelem révén pedig hiányzó gazdasági és kézműves termékekkel való ellátottságot jelentett.²⁶ Az erdő és a

¹² Az Erdély más vidékein zajló mészégetésről azonban több adat is tanúskodik: „Eszenakat is csinaltanak s mind magok Juhait s mind másokét fizetésert ott tartották, és Mész vermetek csinálta(na)k, meszet égette(ne)k.” – 1692, Küik. Kornis 67. 46. 21? EMSzT 1978, 576.; „Szabad lézen... két katlanra valo mész köveket minden esztendőben rakottatni, és a Mérái erdőről le dőlt Fákkaal Töbékkel, és egjebb alacson némü fákkal ki égetni” – 1775, Kv., Aggm. 46. EMSzT 1982, 611.; „A folti erdőn éppen most ég két mész kementze” – 1792, Bencenc, Hunyad m. BK. EMSzT 1978, 564. Köszönöm Szöcsné Gazda Enikőnek az információt.

¹³ TAKÁCS Péter 2001a, 47.

¹⁴ Uo., 54.

¹⁵ Uo., 56.

¹⁶ Uo., 60.

¹⁷ Uo., 65.

¹⁸ Uo., 74.

¹⁹ Uo., 79.

²⁰ Uo., 82–84.

²¹ Uo., 89.

²² Uő, 2002a.

²³ Uő, 2002b.

²⁴ Uő, 2001b.

²⁵ A Székelyföld déli pereméhez közel eső terület, a Barcaság, pontosabban a háromfalusi Pürkerec mészégetői gyakorlatáról több leíró forrás is tudósít. „Pürkerec már a meszek hazája, az itt égetett meszet messze földre elhordozzák a hangos »csángató« lovas szekereikkel. DÁVID József 1941, 137.

²⁶ A 19. század utolsó harmadában Vargyas község földbirtoka a következő művelési ágak szerint oszlott meg: szántóterület 2069 hold, rét és kert 2505 hold, legelő 193 hold, erdő 6909 hold, terméketlen terület 415 hold. Összes birtok: 12091 hold. Ezzel a birtoknagyság-

terméktenként számontartott 7324 hold nagyrészt mészkősziklás terület, amely kiaknázási lehetőségként kínálkozott az itt élő emberek számára. A legelők egy részét a mészkősziklaktól éppen a mészégetésre való összegyűjtéssel tisztították meg.²⁷

A régió ipari mennyiségben hasznosításra ajánlott mészkőtelepeit a Székelyföld természetrajzi és gazdasági potenciálját számbavevő jelentős munkák mind említik. Felmérhetetlen mennyiségű a „... mészkő a két Homoród és Vargyas vize felső területén és Csikmegyében (Borszék, Szent-Domokos stb. környékén)...”²⁸ Ezen a vidéken „Valósággal minden lépésre más és másfajta kőzet kerül a szemünk elé. A vízválasztó lágy, fiatal homokos, agyagos képződményei után (szarmatakorszakbeli tengeri lerakódások!) a kőbányával megtámadott vörös-tarka Hagymás kőszikláját találjuk.”²⁹

A hegyvonulatnyi mészkőtelep különböző minőségű nyersanyagával nemcsak Vargyas, hanem a környék mészégetőinek is bőséges alapanyagot szolgáltatott. „Egy igen változatos felépítésű terület ez, amelyben a mészkövek is rendkívüli sokféleséggel vesznek részt. Legidősebbeknek itt mindenesetre a színükkel is feltűnő vörös tarka, triászkoruakat tekinthetjük, amelyek a Hagymáson átvivő út mellett hatalmas szirt alakjában állanak kint a felszínen. A Várghis patak mellett már egyöntetű vörös színű padokban jön elő, ép úgy Racoșul de Sus mellett a Nádas patakban a Somos sziklák tövében. [...] Nagyon elterjedésük a följük telepedő sűrű színű jurakori szirtok, amelyeknek nem lévén oly nagy vas-tartalmuk, a mészégetésre váltak be [...]”³⁰

A 19–20. századok fordulóján megjelent *A Székelyföld kincsei* című helyzetfelmérésében Hoffmann Géza már ipari mennyiségű mészkőkitermelést jegyez a vargyasi telepekről: „Erdővidék különösen fa-, mész-, téglá-, kő-anyagokban igen gazdag, és ebben a tekintetben a vállalatok szerencsés helyzetben vannak. [...] Az építési célokra szolgáló mész a rákosi, vargyasi mészhegyekből nagy mennyiségben termeltek, téglá és földöcserép különösen a bacsoni talajból készül élénk kereslet mellett.”³¹

A vargyasi ember nemcsak a 19–20. századok fordulóján, hanem ma is bebiztosítottan tudja a mészégetés alapanyagát: „Itt nálunk a vargyasi területen nevezetes

gal Vargyas Udvarhelyszék nyolcadik legnagyobb településének számított (megelőzte Zetelaka 32793 holddal, Füle 22051, Oroszhegy 20280, Homoródalmás 19668, Lövéte 18457, Korond 13150 és Oláhfalú 12422 holddal). KOZMA Ferenc 1879, 147–150.

²⁷ „Ezelőtt a mészégető legelőkről, erdős területekről vágták ki a földből, keresték azokat a megfelelő kőveket [...]” GAZDA József 1993, 34.

²⁸ KOZMA Ferenc 1879, 23.

²⁹ DÁVID József 1941, 114.

³⁰ BÁNYAI János 1938, 91. A települések román nyelvű tükörfordításainak erőltetett használatát a két világháború közötti ro-

a hagyási mészkőbányánk, hatalmas mennyiségű mészkő van ott, aztán az egész Csudalók.”³²

4. Mészégetés Vargyason és környékén a 19–20. században

Az Udvarhelyszékre vonatkozó 19. századi leírások kiemelten két települést, Homoródalmást és Homoród-karácsonyfalvát jelölik a mészégetők messze földön híres falvaiként. „Hammuzsír főzésben, vas hámorok művelésében, szappan készítésben, mész égetésben, ’sat. áll, melyekből, és ezek mellett néhány mértföldnyire kiterjedő tulajdon legelőjök, ’s erdőikből esztendőnként szép hasznót, ’s jövedelmet vesznek-bé az Almásiak; azért is nagyobbára veres fedelű kő házakat szoktak, ’s szeretik lakosokra építeni, nem pedig oláhos kunyhókat.”³³

Jánosfalvi Sándor István az 1830-as években tett utazásainak feljegyzésében nemcsak a karácsonyfalvi mészégetést említi, de a kemény törvényű „mészégetői kultúrára” is jelzéseket tesz két eset elmesélése által. Példaként „Csak a mész hordozásával egybekötött rosszak közül említek egyfélét: Egykor a karácsonyfalviak társaságosan szegődség következtében egy néhány szekér meszet vivén ki a Maros mellé egy udvarba, ott egy udvari tiszt önhasznont kereső máliciája miatt megcsalták őket, a meszesek eljöttek, de a ropant takarmányos csürkert megfizetett, mert egy más útjokkal felgyújtották azt.”³⁴ Orbán Balázs nagyszabású művében a Erdővidék bemutatásánál nem tesz említést Vargyas mészégetői hagyományáról.³⁵

Háromszék vármegye iparának 19. század végi számbavételénél sem jeleztek mészégetői tevékenységet (ti. Vargyas Udvarhelyszékhez tartozott).³⁶

Udvarhely vármegye monográfiájában szintén utalásszerűen történik említése ennek a fontos helyi iparnak: „Almás Karácsonyfalvával együtt meszet állít elő.”³⁷ A két Homoród mente jövedelemszerző tevékenységeit számba vevő munkában Karácsonyfalva kiemelt, ahonnan a megtermelt meszet szétfuvarozzák a Mezőségekre.³⁸

A klasszikusnak számító tárgyi néprajzi monográfiákban e mesterség leírása eléggé szűkszavú: „a mészégetés 8 faluban fontos foglalkozás ma is.”³⁹ Vámszer Géza anyagi kultúrát bemutató kötetében a házépítés kapcsán kiemelten foglalkozik a mészégetéssel, Csíkra

mán belpolitikai (asszimiláló) törekvések magyarázzák.

³¹ HOFFMANN Géza 1901, 33.

³² GAZDA József 1993, 34.

³³ ORBÁN István, H. ALMÁSI és LÖVÉTEI 1832, 123–125.

³⁴ SÁNDOR István, JÁNOSFALVI 1942, 43.

³⁵ ORBÁN Balázs 1868, I, 88–95, 227–229.

³⁶ POTSA József 1899, 164–167.

³⁷ JAKAB Elek – SZÁDECZKY Lajos 1901, 553.

³⁸ Bedő Júlia doktori értekezése, 1941. Idézi OLÁH Sándor 2001, 63.

³⁹ KÓS Károly, dr. 1972, 11.

vonatkozó megállapítása szerint ez „a népi kismestersegeknek értékes ága. Szinte minden községben volt s ma is van egy-két vagy több mészégető kemence, katlan vagy tüzelőhely.”⁴⁰ Általánosnak tartja ugyan a mészégető kemence felépítését és az itt alkalmazott mészégetési technológiát, a szakirodalmi tájékozódásunk során került analógiák fényében azonban különlegesnek, az udvarhelyszéki és az erdővidéki típusoktól eltérőnek mondhatjuk ezeket a vaslábi, csíkszentdomokosi és csíkszenttamási katlanokat (melyeknek rajzait is közli) és működtetésüket. Leírása szerint rakáskor a mészkövek közé fahulladékot szórnak, a katlanba berakott mészövet pedig földdel fedik be, amelyen 10–15 szellőztető lyukat hagynak,⁴¹ akárcsak a szénégetők. Vámszer mészégető katlanokat ábrázoló rajzain kívül Csíkszentdomokosról egy korábbi kiadványban gyenge minőségű fényképet is közöltek.⁴²

Az egykori udvarhelyszéki, a Vargyas környéki és a Csíkban gyakorolt mészégetés legátfogóbb tematikus ismertetéseit Kardalus János végezte el,⁴³ kevéssel utána erről a témáról Seres András közölt cikket.⁴⁴ Az anyaország határain kívüli magyarság néprajzának összefoglaló monográfiájára vállalkozó Balassa Iván egy évtizeddel később a mészégetéssel kapcsolatos rövid összefoglalását szintén Kardalus János leírása alapján teszi. A hivatkozott szerző alapján csupán Homoródmást és Karácsonyfalvát emeli ki a mészégetés „viszonylag ritka ipara” helyszíneiként.⁴⁵

Vargyason az 1800-as években a mészköbánya köztulajdonban, a közbirtokossági erdőben volt, itt fizetség fejében bárki égethetett meszet.⁴⁶ A vargyasi közbirtokosság az 1930-as években nyitotta meg az új, hagymási mészköbányáját. Az 1948-as államosításig a mésszel való foglalkozás két alapvető szakaszra oszlott: a mész előállítására (kiégetésére) és az áru értékesítésére.⁴⁷ A szénégetéshez hasonlóan itt is a szekereség meglétével kell számolnunk, azzal a szakosodással, amely során a mészégető mestertől átvett szekér meszet egy-három hét leforgása alatt a szekeres távoli vidékek falvaiban értékesítette. Vargyason előállított mésszel kereskedtek a Mezőségben, Udvarhelyszék, Háromszék falvaiban, a

Küküllők völgyében, Fogaras, Barcaság környékén. A mész ára az éppen aktuális piaci körülményektől függően változott, függött az adott esztendő gabona- és gyümölcsstermesének hozamától is. Általában egy szekér kőért (a kiégetett mészövet nevezték így) egy szekér gabonát adtak,⁴⁸ de meszet szívesen cseréltek borral, gyümölccsel is, amit aztán hazatérve értékesítettek.

A mészégetés céljából nyitott fejtést 1948-ban a kommunista hatóságok államosították,⁴⁹ a hivatalos termelés néptanácsi keretek közt zajlott tovább, de biztos megrendelésekre az erdőségekben többen időnként titokban kiégettek egy-egy katlan meszet.

Vargyas határában az 1950-es évek elején több mészégető katlant építettek a kollektív keretei közt folytatódó mészégetés számára. Az újonnan épült katlanokon kívül sor került a jó fekvésű, nyersanyagokhoz (mészköhöz és fához) és az úthoz közeli régebbi katlanok felújítására is. A termelőszövetkezet által alkalmazott mészégetők szezonban az állami építkezésekhez szükséges meszet termelték meg. Ebben az időben az állami ipar, illetve az állami építkezések (gyár- és lakóegyed-építések) használtak el nagy mennyiségű meszet. Százhomoródon állami átvevő központ működött, ahová a megtermelt mész egy részét szállították, onnan vasúton továbbították a megrendelés helyszínére.⁵⁰

Az 1970-es években Vargyason egy család engedélyt szerzett a mészko kitermeléséhez és mész égetéséhez, a faluban magánvállalkozóként akkoriban kizárólag ők égethettek. Vásárhelyi János, az akkori maszek jól emlékszik, hogy sokan voltak a faluban, akik az ő engedélyén élődtek – a feketézők a távoli falvakban az ő nevében mutatkoztak be, s a felvett rendelésekre szállítottak. „*Recsenyédem bémények az új házhoz, hogy vesznek-e meszet, azt mondják, nem kell, mert már leelőlegezték a vargyasi Vásárhelyi Jánosnál. Mondom, nézzen meg ember, én vagyok Vásárhelyi János!*”⁵¹ Ebből is sejthetjük, hogy a hivatalos keretek közt folyó termelés mellett számos illegális, titkos égetésre került sor.⁵² A vargyasi mészégetők legjelentősebb vetélytársai a régióban a homoródmási termelők voltak, azon kívül számottevő mésztermelés folyt Torján, Csíkszentdomokoson, Vaslábon, Torda vidékén.⁵³

⁴⁰ VÁMSZER Géza 1977, 123.

⁴¹ VÁMSZER Géza 1977, 123–124; illetve a 91/1–3. rajzok a 128–129. oldalon.

⁴² Csíkszentdomokosi mészégető kemencék címen (Victoria szöv. felv.). DÁVID József 1941, VI. lap.

⁴³ KARDALUS János 1980, 64–74; uő 1981, 58–60. Vargyasi kutatásunk tapasztalatai közel három évtized távlatából is ehhez az eredményhez állnak közel.

⁴⁴ SERES András 1983.

⁴⁵ BALASSA Iván 1989, 192.

⁴⁶ Ennek a kornak a feltárása a kutatás további feladatai közé tartozik.

⁴⁷ BARABÁS Jenő 2001, 153.

⁴⁸ Uo., 153.

⁴⁹ Uo., 154.

⁵⁰ KARDALUS János 1980, 71.

⁵¹ Saját gyűjtés, 2007.

⁵² Ezeket az összejártszásokat megengedő állami konjunktúra is lehetővé tette. A távoli erdőségekbe visszahúzódó, rejtett égetések mellett az ellenőrzés közös egyezség fejében szemet hunyt a mészégetők magán célú tevékenysége fölött. Erre számos példa akad a szocialista típusú termelés idejéből. A mezőgazdaságra vonatkoztatva általában: OLÁH Sándor 1999; a mészégetéshez hasonló természetkielő foglalkozások esetében lásd KINDA István – PETI Lehel 2004, 203–225. (szénégetés); KINDA István 2005, 147–170. (téglavetés)

⁵³ A Kis-Homoród mentén a karácsonyfalviak még kisebb mértékben foglalkoztak mészégetéssel, de a 20. század elején jobbra felhagytak vele. KARDALUS János 1980, 71–72.

A Székely Nemzeti Múzeum (SzNM) néprajzi dokumentumtárában található, valamivel későbbi, 1987-ből származó, Kovászna megyére kiterjesztett kisipari felmérés⁵⁴ adatai alapján Vargyason ekkor a néptanács intézményi szervezésében, annak megrendelésére égettek a meszet, a termelés mértéke pedig 50–100 q/katlan/hét, éves összesítésben a mésztermelés 800–2500 q/katlan/év körül alakult. A termék területi szórása a statisztika szerint Kovászna, Hargita és Maros megyék, valamint Fogaras és Barcaság környékére terjedt. A felmérés készítői az erőltetett iparosítás eme végső szakaszában a kisiparág fejlesztési lehetőségeként még 1000%-kal (!) számoltak. Ugyanez a forrás utal a környező falvak mészégetőinek szervezeti formáira is, nevezetesen arra, hogy Homoródalmáson szövetkezeti formában, Erdőfűlén magántermelőként állították elő a meszet (itt egyetlen termelőt tüntet fel⁵⁵). A statisztika készítői ugyanakkor specifikálták azt is, hogy a magánműhelyek vásárokon és házaló kereskedelem révén értékesítették terméküket.⁵⁶

5. A vargyasi mészégetés jelene

Hosszas jogi procedúra után a vargyasi közbirtokosság újra tulajdonába vette az egykor államosított mészköbányát, nagyobb részét – amelyet soha nem írtak át az állam nevére – a közösségi javak visszaszolgáltatásáról rendelkező 10-es törvény alapján igényelte vissza, kisebb, 80 árnyi részét pedig az azt tulajdonló, időközben megbukott cégtől csődeljárás folyamán visszavásárolta. A vargyasi közbirtokosság ekképpen visszazerezte a hagymási mészköbánya teljes, 3,6 hektáros területét.⁵⁷ Az engedéllyel rendelkező mészégetők számára azonban ez a kitermelőbázis továbbra is tiltott övezet: a közbirtokosság 2006-ban húsz évre bérbeadási szerződést kötött egy német-osztrák érdekeltségű céggel. A vargyasi határban a mészkövet továbbra is legelők, erdők kítakarításával, a „hengergő kövek” összeszedésével biztosítják maguknak az égetők.

A mészégetés napjainkban is főleg családi, nemzeti vonalon működik: egy-egy katlan kiégetésében a gazdasági érdekből újra tömörülő, nemzeti alapon nagycsaláddá⁵⁸ összeálló famíliák, a kiterjedt

családok tagjai vesznek részt. A mesterség zavartalan műveléséhez egyidejűleg 5–6 személy, köztük legalább 3 nagy munkabírású férfi aktív részvétele szükséges, akik nem mindig kerülnek ki egyetlen család köréből. A család női tagjai meghatározott munkafázisok elvégzésekor szintén besegítenek. Kisebbségi, kiterjedt rokonság nélküli vagy tehetősebb családok gyakrabban idegen, fizetett munkaerő, napszámok bevonásához fordulnak. A mészégetők körében közismertek azok a falusi asszonyok, akik serényebbek, odaállnak a munkához, s leginkább azokat keresik meg ajánlatukkal, akik sürgős megrendelés esetén még a „duplázást”⁵⁹ is felvállalják.

Jelenleg a faluban 10–12 család rendelkezik 1–2 katlannal és foglalkozik mészégetéssel.⁶⁰ A mész felvásárlását nagyobb cégekkel szerződik le, általában előzetes megrendelésre dolgoznak. Állandó megrendelőik leginkább Székelyudvarhelyről érkeznek: „...most Udvarhely nyeli a meszet, ott vannak a nagy építkezések...”

A családok emellett lehetőségeikhez mérten gazdálkodnak, állatokat tartanak, a jövedelem így a saját használatra előállított terményekből, állatokból és a mészégetésből származó pénzből tevődik össze. Jellemző, hogy a mészégetésből való megélhetés a századokkal korábbi alacsony társadalmi réteg köréből kiszakadva mára a nagyobb gazdák csoportjához kapcsolható, ők azok, akik rendelkeznek a nyersanyagok: a mészkö és az égetéshez használatos tűzifa megszerzéséhez elegendő pénzzel – a fuvarokat, a berakásra és az égetési fázisra szerződött munkaerőt meg tudják fizetni, ugyanakkor kialakult kapcsolataikat aktivizálni tudják a beszerzés és a megrendelők bebiztosítása érdekében. A kötöttség, hordásra, égetésre alkalmazott munkaerő a falu szegényebb rétegéből, főleg a cigányok köréből kerül ki.

Gazdaként a mészégető családfők gépekkel felszerelt magángazdaságot bírnak, gyakran gépesített munkafázisokat vállalnak a falubeliek kérésére, tehát több lábbon álló, a kiterjedt családot és több kívülálló foglalkoztató magángazdaságot működtetnek. Alapos mesterségbeli tudással rendelkeznek, a mészkö kiválasztását, a katlanokba a mészkö szakszerű berakását valamennyi esetben a gazda végzi, ezt az alkal-

⁵⁴ SzNM néprajzi dokumentumtára: *Studiu privind dezvoltarea industriei mici a valorificării prin tipizare*. 1987.

⁵⁵ Ekkor Vargyason is csak egy magántermelő dolgozott.

⁵⁶ SzNM néprajzi dokumentumtára: *Studiu privind dezvoltarea industriei mici a valorificării prin tipizare*. 1987. A kézirat lezárásakor előkerült egy újabb, szerző és évszám nélküli iratcsomó, amelynek kéziratos és géppel készített feljegyzéseiben a mészégető katlanok méretétől az égetési technikáig vázlatokat találunk. A géppel írt jelentésből arra következtetünk, hogy az információkat – a másik dossziéhoz hasonlóan – felsőbb utasításra állították össze. *Mészégetés*, é. n.

⁵⁷ *Krónika*, 2006. 09. 06.

⁵⁸ Tanulmányomban a *nagycsalád* társadalmnéprajzi irodalomban kidolgozott definíciójával dolgozom. Lásd: FÉL Edit 2001, 27–87.

⁵⁹ A *duplázás* azt jelenti, hogy a *terhelést*, a kiegészítő mész kiszedését és az újabb katlan rakását egyetlen nap alatt végzik el. A duplázás jó erőnlétet és rendkívüli teherbírást feltételez, ilyen munka esetén a fizetség is két napszám.

⁶⁰ Ebben a dolgozatban – mint azt alcíme is mutatja – a vargyasi határ három területére vonatkozó adatokat tesszük közzé, a Rika erdei katlanok megfigyelése és felmérése egy következő munkafázis feladata. A mészégető családok számának pontos számszerűsítése csak azt követően válik lehetségessé.

mi munkára hívott égető általában nem is vállalja, mivel fennáll a veszélye, hogy a rosszul megrakott katlan égetéskor beszakad és a költséges nyersanyag megsemmisül. A felelősség így a gazdáé: „...ők má ismerték, s ismerik, hogy milyen színű, s milyen erezetű kövek a jók. A békasós kő például nem megfelelő. Keresték azokat a megfelelő köveket, s még ahhoz es kellett értsen, hogy megcsinálja, kifaragja azokat a köveket, mert meg kellett rakni a katlant.”⁶¹

6. A mészégetés technikája és munkafázisai

A mészégetést a 19–20. századi írott források szerint tavasztól ősziig tartó szezonban végezték. Azokban a családokban, ahol az állattartás mellett gabonatermő szántóterülettel is rendelkeztek, a mészégetés két szezonra, egy tavaszra és egy őszi tagolódott, hogy a mezei munkákat is idejében elvégezhesék. Ennek megfelelően márciustól május végéig, illetve augusztustól október végéig foglalkoztak mészégetéssel. Terepkutatásunk adatai alapján az időjárás, a megrendelések és a szorult anyagi helyzet függvényeként nemegyszer téli mészégetésre is sor került, amikor a hó alól (!) gyűjtötték össze a mészkövet.

A korábban már hivatkozott, a SzNM néprajzi dokumentumtárában őrzött 1987-es jelentés alapján egy átlagos vargyasi katlan heti és évi termeléséből kiszámítható, hogy a termelőszövetkezet keretei közt termelő mészégető egy évben átlagosan 6,8 hónapot töltött intenzív égetéssel. Ha ehhez az értékhez figyelembe vesszük az égetések közti egy-két pihenőnapot, valamint számolunk az esetleges időjárási és nyersanyagellátási akadályokkal, az erdőn töltött évi átlag idő 8–9 hónapra nyúlik (március–október/november). A rendszerváltás után ez az erőltetett munkaütem alábbhagyott intenzitásából, a családok munkabírásuk, pénzigényük és kényelmük szerint foglalkoznak ezzel a közismerten nehéz mesterséggel.

6.1. A meghordás. A tervezett égetés előtt két-három nappal a gazda, a katlan tulajdonosa saját szekérrel vagy fogadott fuvarossal és 1–2 férfiemberrel elindul beszerezni a mészkövet. Ezeket leginkább a legelőkről, erdőkből szedik össze, fessegetik ki a földből. Mások a Rikából vagy Felsőrákos határából szállítják a helyszínre.⁶² A megrakott szekérrel a katlan tüzelőnyílása közelébe állnak, ide ürítik le a rakományokat. A *meghordás* alatt már kiszemelik és kiválogatják, a katlanhoz közelebb dobálják a legnagyobb és legértékesebb *bótköveket*, amelyekből a boltozatosan összerakott katlan íve fog épülni. (A. kép)

⁶¹ GAZDA József i. m., 34.

⁶² A mészköbánya kitermelését tiltó határozatok, a polgármesteri hivatal és a fokozottan ellenőrzött természetvédelem intézkedései miatt a mészégetők vonakodnak a mészkö lelő- és kitermelőhelyének bevallásától.

6.2. Kötörés, katlanrakás, bébótás. A *meghordást* követően a katlan megrakása következik. Ennél a munkafázisnál a gazda jelenléte mellett két kötörőre és két hordóra van szükség, meg egy emberre, aki a gazda keze alá helyezi, beadja a katlanba a mészkövel megrakott tálakat vagy a boltköveket. (B. kép)

A mester a katlan rakását a katlan kő- vagy téglapárkányára helyezett párkánykövekkel kezdi. A formájuk és méretük szerint különböző kategóriájú – és ennek megfelelően eltérő megnevezésű – mészködarabok⁶³ összerakásakor a leglényegesebb szempont, hogy a kövek súlyuk által egymást megtartsák úgy, hogy a kemenceszerűen kiképzett kb. 1 méter magas boltív – a *bótás* – lehetővé tegye az egymásra halmozott, olykor combvastagságú méterfákkal történő tüzelést. A *bébótott* katlan legtetetejére samott-téglát vagy *cserekövet* (szürke vagy vörös andezit) raknak, amely lefojtja valamelyest a hőt, lezárja felülről a katlant.⁶⁴

Odafigyelést, szakmai hozzáértést igényel a *bébótás*, ugyanis rosszul rakott katlan a tüzelés alatt össze is dőlhet. Vargyasi beszélgetőtársaink jelezték, hogy ez a munka ugyanakkor józanságot is megkövetel a gazdától, mivel előfordult, hogy az előre elfogyasztott áldomás hatása alatt még a katlanrakás közben egymás után háromszor nyomta oda az elkezdett *bótás* a mészégető mestert.

A katlanrakásban segédkező kötörő férfiak általában falubeli cigány munkások, a követ méret szerint kiválogató és a tálakat megrakó asszonyok is gyakran a falu cigány családjából kerülnek ki. Ezeket a munkásokat napszámra fizetik. A mészégetés *bébótás* szakasza az abban résztvevő 5–6 embernek 4–5 órai megfeszített munkáját veszi igénybe. Hogy a napszám-kiadásokat csökkentse, gyakran a családtagok is besegítenek. (C. kép)

6.3. Bégyújtás, égetés. A katlanba való begyújtást kora reggelre szokás időzíteni, attól számítva a fa és a mészkö minőségének függvényében 35–38 órát égetik, tehát másnap késő délután fejeződik be ez a szakasz. A jó mész nyerésének feltétele az égetés szakszerűsége és ideje. „*En a 36-ot kitüzelöm*” – mondta az egyik mészégető, amiből azt érthettük, hogy 1–2 órás ráadásra is hajlandó a minőségi mész érdekében.

Egy korábban idézett, mészégetéssel foglalkozó tanulmány szerint egy katlan kiégetése Homoródalmáson 48 órán át tartott, amit az égetők 8 órás váltásban végeztek⁶⁵ A csiki mészégetés leírásakor az égetés idejét a szerző 4–5 napra tette.⁶⁶ Beszámolóik alapján Vargyason egyetlen mészégető sem

⁶³ Ezek típusait egy következő alfejezetben ismertetjük.

⁶⁴ A korábban említett csiki katlanhoz hasonló, földdel történő szigetelésre nem találtunk adatot.

⁶⁵ KARDALUS János 1980, 69.

⁶⁶ VÁMSZER Géza 1977, 123–124.

éget 38–40 óránál tovább. Az időbeli különbség okát – figyelembe véve a katlanok méreteinek azonosát – a tüzelésre használt faanyag és a mészkező minőségének különbözőségével, illetve a tüzelés intenzitásával magyarázhatjuk.⁶⁷

Az égetés során nagy mennyiségű, leginkább puhafát használnak, „*olyan fa kell, amelyiknek nincs sok szene*”, ezt rendelkezésre hozzák az erdők vágtereiből. Az égetés alatt a lehulló paraszt folyamatosan ki kell húzni a katlanból, hogy ne tartson meleget, mert csak a lángot hasznosítják, az égeti ki a követ. Keményfa esetén az eltávolítandó izzó szén mennyisége jóval nagyobb, így több fáradságot igényel. Dokumentumok bizonyítják, hogy a 19. század elején is a téli tüzelésre nemigen alkalmas puhafát szintén a mészégető katlanokban hasznosították. „*Anno 1816 die 9na Februarii a Máthé Moses gyalog katona házánál az Ecclesia gyűlésiben meg határozottatott: [...] Azon kas mész rakása pedig legyen Kő pataka tövin, minthogy ott elég bőv a mészkező, a ki égetése pedig a Rika pataka mellett valo eger és fiszfákkal legyen.*”⁶⁸

A katlanok méretétől függően 5–7 tonna mészkeövet égetnek ki. Az 1800–2000 Celsius-fokra történő hevítés során a kőből kiolvadnak, illetve a füsttel eltávoznak a szennyeződések és a más ásványok, a kőnek csak a tiszta mész-szerkezete marad meg.⁶⁹ A 18–25 méter fa elégetése alatt a berakott mészkező súlyának 60%-a elvész. A mészégetők már a tűz intenzitásából, a szinte átlátszó fehéren izzó mészkezőről, a terjengő „*friss mész szagából*” tudják, hogy mikor „*kezd megkészülni*” a mész. Úgy tartják, hogy „*csak a kő húzza a fát, a mész nem húzza*”, tehát a kiégetett mész már nem igényli a további tüzelést. (D. kép)

6.4. Terhelés. A kifejezés a valamikori szekerek frissen égetett mésszel való megterhelésére utal. Újabban a meszet elszállító tehergépkocsikat és traktorokat is *megterhelik*. A mészégetés utolsó mozzanatára egy 12 órás kihűlési idő eltelte, tehát a késő délután abbahagyott égetést követő másnap délelőttjén kerül sor. Ekkor a mész még meleg a katlanban, de kockázatos az itteni további tárolása, mert egy esetleges eső beindíthatja a mészoltási folyamatot, és kárba veszhet az anyag és a ráfordított kemény munka. A terhelés

⁶⁷ Vámszer leírását figyelembe véve következtetésünk hiteles lehet: a csíkiak ugyanis a jóval alacsonyabb hőenergia-hordozó *cándnával*, a fűrészüzemek hulladékával, széldezkával és forgáccsal égettek. VÁMSZER Géza 1977, 123–124. Az 1980-as években több helyen a mészégető kemencékben használták el a máshol nem értékesíthető hulladékot, így például sokan égettek használt autó- és traktorgumival is. Lásd KARDALUS János 1980, 68. Ez a gyakorlat néhol máig kisebb-nagyobb intenzitással megmaradt, annak ellenére, hogy a koromfekete füsttel járó, rendkívül környezetszennyező hulladékégetést a környezetvédelmi hatóságok betiltották. Bevallásuk alapján Vargyason „*nem égetünk gumival!*”

⁶⁸ Vargyasi Egyházközségi Jegyzőkönyv töredéke 1813–1818.

szintén 4–6 ember munkáját veszi igénybe, ennek időtartama munkautemtől függően 3–4 óra. Ilyenkor a család is segíteni szokott, vagy a terhelést fizetett munkaerővel végzik. (E. kép)

6.5. A mészégetés jövedelme és értékelése. Vargyason termelői áron egy átlagos katlan (leggyakoribb az 5 tonnás) mész értéke 2007 tavaszán 2000 lej volt. A kizárólag engedéllyel beszerzett tűzifa ára 700 lejre tehető. Ebből az összegből kellett a mészégető gazdának kifizetnie a mészkező hordásakor alkalmazott fuvarost, a berakás, az égetés és a terhelés során igénybe vett munkaerőt, abból fedezte azok étkeztetését és a megegyezésbe foglalt szeszes italt (sör, pálinka) is. Nyereségként a saját munkáját és idejét nem kalkuláló mészégető a fenti kiadások után fennmaradó összeget könyvelhette el.

Számításaink alapján és a mészégetők egybehangzó véleménye szerint a megerőltető munka eredményeként csupán a szerény megélhetés biztosított. „*Ennél lehet nehezebb munka nincs*” – értékelte mesterségét az egyik mészégető. Kérdésünkre, a szénégetéssel való egybevetésre nevetve némiképp módosított álláspontján: „*A szénégetés lehet mocskabb, mert sok gázzal jár, feketék... csak a szeme golyója s a foga fehérje látszik...*”⁷⁰

7. A katlanok és a mészkező típusai

7.1. Vessző-, gránit- és téglafalú katlanok. Kardalus János a környék legjelentősebb mészégető központjának, a homoródalmásinak az ismertetésében írja, hogy a 19. század közepe tájáig a meszet még *vesszőfonatú* katlanban égették, csak azután tértek rá a gránitkőből épült katlanok használatára.⁷¹ Vargyasi mészégetők emlékeznek, hogy hallottak a vesszőfonatú katlanok, vagy az azt megelőző, pusztán *ásott* mészégető gödrök használatáról. Egy helyen még a mostani mester apja is égetett ilyenben, azt ő maga is látta, tehát arra következtethetünk, hogy 50–60 évvel ezelőtt elszórtan még használtak ilyen kezdetleges mészégető katlant Vargyason. A vesszőfonatú és tapasztott falú katlanok a ma használatosaknál jóval kisebbek voltak, egy alkalommal azokban 4–6 mázsa (szemben a mai 5–7 tonnával) meszet égethettek. Ilyenből min-

Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattára.

⁶⁹ A katlanok párkányain ezért mindenütt olvadt vas és egyéb olvadt fémek, kőzetek maradványai láthatók. (Referenciaként jegyezzük meg: a vas olvadási foka 1528 Celsius-fok.)

⁷⁰ A Vargyas-patak völgyébe a falutól kb. 10 kilométer távolsáig szétszórtan húzódó mészégető katlanok fölé, a Hidegaszó-patak mellé két éve szezonban dolgozó farkaslaki szénégetők érkeztek. Az utolsó mészégető katlantól (6. számú) számított 3 kilométerre fekvő szénégető helyszínén figyelhették meg a vargyasi mészégetők a rokon természetkielő mesterség sajátosságait. Lásd a dolgozat végén álló térképet!

⁷¹ KARDALUS János i. m., 65.

den három-négy égetés után újat kellett építeni, mert közben a katlan fala is elégett, beszakadt.⁷²

Homoródalmáson a 19. század végén tértek át az időállóbb *kőkatlanok* készítésére.⁷³ A gránitkőből rakott nagyobb mészégető katlanokat a 20. század közepe után az egyre hozzáférhetőbb és könnyebben kezelhető téglával kezdték kiépíteni. Az áttérésben döntő érv az anyag elérhetősége volt, valamint az, hogy a téglakatlan az égetés befejezése után hamarabb kihűl, tehát időt spórolhattak meg az alkalmazásával. A *téglakatlanok* nagy többségénél a nagy terheltségű párkányt, amely a berakott mészkőmennységet tartja, továbbra is kőből rakják.⁷⁴

Eddigi kutatási helyszíneinken átlagban 5–7 tonnás katlanokat mértünk fel, a Vargyas-patak felső folyásán, a falutól 10 kilométerre találtunk egy 13 tonnásnak mondott, a kollektív gazdaság idején ipari méretekben termelő katlant, amelyet romos állapota miatt ma már nem használnak.

A téglakatlanok tartósságát több helyen a tűzálló *samott-tégla* használatával próbálták biztosítani, ez azonban a gránitkőhöz hasonlóan hosszan tartja a meleget. A vargyasi katlanokat a környezeti adottságok és a környéken található, konszolidációra alkalmas összes elem figyelembevételével építik, felhasználják a közelben kidőlt betonsast vagy éppen derékba tört villanyoszlopot is.

A katlan téglából rakott falát kívülről 10–15 cm szélességben ledöngölt földdel vagy homokkal szigetelik. A katlan felső, a föld színénél magasabbra épített téglakürtőjét és a köréje alkalmazott homokszigetelést újabban nem agyaggal, hanem vastag dróttal összeerősített bádoglepkekkel veszik körbe, megakadályozva a nagy hőtől való szétnyílását.⁷⁵

7.1.1. Szimpla és rostélyos katlan. Szerkezeti szempontból két katlantípust használnak Vargyason. Régebbi, nehezebben kezelhető típus a *szimpla* vagy *egyszerű* katlan (*F. kép*). Ebbe égetéskor hosszú és vastag fatörzset tolnak, amelyre keresztbe kerülnek a méteresre vágott hasábok, hogy az így keletkező réseken beáramló levegő a tűz oxigénellátását biztosíthassa. Az égetőnek folyamatosan ügyelnie kell arra, hogy legyen olyan nagyobb hasáb a katlanban égő tűz közepén, amelyre keresztbe lehet rakni a tűzifát.

Újabb, egyre szélesebb körben elterjedt típus a *rostélyos* katlan, amelybe a tüzelő nyílással egy síkban, azzal párhuzamosan négy-öt darab, kb. 20x30 cm vastag kőgerenda van beépítve egymástól 20–30 cm távolságra, ezek tartják a tűzfészket (*G. kép*).

Rostélyos katlan használatakor nem kell külön gondoskodni tüztartó fagerendáról, a tüzelőnyílás alatti, a lehulló hamunak hagyott ablakon és a rostély résein elegendő levegő áramlik a tűz táplálásához, erre tehát szabadon lehet elhelyezni a méterfát. E katlantípus praktikusságának szélesedő körű felismerését támasztják alá tereptapasztalataink, amelyek során az egyszer felmért szimpla katlant pontosító mérésünk alkalmával, négy héttel később rostélyossá átalakítva, megemelt kürtővel találtuk.

7.2. A mészkő forma- és méretbeli osztályozása. Az égetésre szánt és a katlan megrakása céljából különböző méretűre tört mészkő osztályozását a szakirodalomban homoródalmási példán követhettük végig.⁷⁶ Homoródalmáson az 1970–80-as évek fordulóján a mészégetők *párkánykő*, *nyomtatókő*, *boltkő*, *kutyafej*, *seggelő*, *küklő* (*küglő*) és *rást* típusú mészkődarabokat különböztettek meg.⁷⁷

A vargyasi mészégetők mészkő-típológiája nagyban hasonlít az almásihoz, itt viszont a hétféle típust kilencre bővítve, finomítva találjuk.

a. A vargyasi *párkánykövek* lapos és széles kövek, amelyeket közvetlenül a katlan körbefutó párkányára raknak alapnak.

b. A *nyomtatókő* a párkánykövek lenyomtatására használt nagyobb, kerekesebb kődarab.

c. A *bótkő* a katlan legértékesebb építőeleme, a legnagyobb darabokat nevezik így. A bótköveket már a *meghordáskor* félreteszik.

d. *Kutyafejű* kőnek nevezik a hosszúkás, kutyafej nagyságú és alakú követ, amellyel a boltkövek közti réseket töltik ki.

e. A *seggelő*nek nevezett közepes nagyságú mészkövet nyomtatókként használják.

f. A *nagy kujakos* nagyobb férfikől méretű mészkődarabot jelent.

g. A *kicsi kujakos* kisebb, női öklőhöz mérhető kődarab; ezekkel a *kujakosokkal* a nagyobb darabok közti réseket töltik ki.

h. A hosszú, végére és oldalára háromszög alakban hegyesedő kőtípust *éknek* nevezik a mai vargyasi mészégetők.

i. A legapróbb réseket, valamint a *bébótott* katlan tetejét tálban hordott *apróval* tömítik.

Bótáskor a katlanban álló mester a következő vezényszavakkal hangolja egybe a kinti két-három férfi és két asszony munkáját: „Adjátok a párkánykövet!”, „Jöhet a seggelő!”, „Törjétek a nagykujakost!”, „Két tál apró!”, „Készítsétek a bótkövet!”.

⁷² Vö. KARDALUS János i. m., 65–66.

⁷³ Uo.

⁷⁴ „A mészégető katlanok a falu végibe vannak csinálva, most az utóbbi időben téglával van kirakva a köre, az alsó része kőből.” GAZDA József i. m., 34–35.

⁷⁵ A legnagyobb, a 13 tonnás katlan [a (3.) számú] szája valamikor vasbeton gyűrűvel volt megerősítve.

⁷⁶ KARDALUS János i. m., 68–69.

⁷⁷ Uo.

8. Összegző

Bár a korai tudósítások a néhány évtizede közölt forrásokhoz hasonlóan a mészégetés kapcsán azonos, negatív jövőképet tártak a hosszú távú iparúzés elé, ezek megfogalmazása óta rendületlenül zajlott a mészégetéséhez szükséges mész és fa beszerzése a környékbeli területek, bányák és erdőségek kitermelése által. Véleményünk mégis megegyezik a korábbi megállapításokkal: az erdők rohamos fogyásával és a mészkező magáncélra történő kitermelésének korlátozásával e hagyományos népi mesterség hosszabb távon visszatorzulásra, felszámolásra ítélt. „Mert e lakosok sok szép erdejüket a sok meszeléssel elpusztították, sőt az egész Rika rengeteg erdeje is úgy megfogyott már, hogy többé nem *Rikának*, hanem *Ritkának*, gyérnek neveztetetik. Hogyis ne, mikor itt a mészégetéssel, csak közép számítással minden esztendőben ötezer

szekér fa fogy el tűzi fán kívül s pedig mi a hasznon a mészégetésben is egyéb, mint megszokott rossz kevés egyszer másszori haszon mellett tíz annyi kár és annak hordozásával egybekötött erkölcstelenség s szerencsétlenség. Nem akarok e tárgyban bővebben ereszkedni, mert a mész is kell a hazában éppen a jobb építésekre nézve is és a karácsonyfalvi mész a leghíresebb az egész hazában”⁷⁸ – írta bő másfélszáz évvel ezelőtt a székelyföldi utazó.

A jelenlegi, frissen épült vagy felújított, szaporodó mészégető katlanok arra utalnak, hogy a vargyasi mészégetők a minimális gazdaságosság mellett gazdasági alternatíva híján a természetvédelmi megszorítások, a törvények szabályozásai és a lokalitás nyújtotta feltételek, „kiskapuk” közt ügyesen lavírozva megélhetésüket továbbra is a széles körben keresett mész előállításával próbálják előteremteni.

Kinda István - Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy, kindaistvan@szznm.ro

Irodalom

BALASSA Iván

1989 *A határainkon túli magyarok néprajza*, Gondolat, Budapest.

BÁNYAI János

1938 *A Székelyföld természeti kincsei és csodás ritkaságai*, I, Könyvnyomda R. T., Odorhei.

BARABÁS Jenő

1991 Az erdő szerepe egy székely falu életében, in: Halász Péter (szerk.): *A Duna menti népek hagyományos műveltsége*, Budapest, 153–157.

BORDI Zsigmond Lóránd – DÉNES István

1999 Régészeti kutatások a Rika-erdő kora középkori erődrendszerében, *Acta (Siculica)* 1999/1. Székely Nemzeti Múzeum – Csíki Székely Múzeum, Sepsiszentgyörgy, 175–188.

DÁVID József (szerk.)

1941 *Székelyföld írásban és képben*, „Kaláka” Könyvkiadó Vállalat, Budapest.

EMSzT – SZABÓ T. Attila (szerk.)

1978 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, II, Kriterion, Bukarest.

1982 *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár*, III, Kriterion, Bukarest.

FÉL Edit

2001 A nagycsalád és jogszokásai a Komárom megyei Martoson, in: Hofer Tamás (szerk.): *Régi falusi társadalmak. Fél Edit néprajzi tanulmányai*, Kalligram Kiadó, Pozsony, 27–87.

GAZDA József

1993 *Mindennek mestere. A falusi tudás könyve*, Püski, Budapest.

HOFFMANN Géza

1901 *A Székelyföld kincsei*, Jókai-Nyomda-Részvény-Társulat, Sepsiszentgyörgyön.

JAKAB Elek – SZÁDÉCZKY Lajos

1901 *Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig*, Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R. T. Könyvnyomdája, Budapest.

KARDALUS János

1980 A homoródalmási mészégetés, *Népismereti Dolgozatok*, Kriterion, Bukarest, 64–74.

1981 Mészégetés Csíkszentdomokoson, *Művelődés*, 34, 8–9, 58–60.

KINDA István

2005 Tradicionális mesterség és profitorientált életstratégiák. Jövedelemszerzési technikák egy háromszéki cigány közösségben, in: Jakab Albert Zsolt – Szabó Á. Töhötöm (szerk.): *Lenyomatok 4. Fiatal kutatók a népi kultúráról*, KJNT, Kolozsvár, 147–170.

KINDA István – PETI Lehel

2004 Szenesek. A tradicionális erdőkiélés és a nyugati piacgazdaság között. Vállalkozói kultúrák Farkaslakán?, *Erdélyi Társadalom*, II, 2, 203–225.

KÓS Károly, dr.

1972 *Népelet és néphagyomány*, Kriterion, Bukarest.

⁷⁸ Kiemelések az eredeti szövegben is. SÁNDOR István, JÁNOSFALVI 1942, 42–43.

- KOZMA Ferenc
1879 *A Székelyföld közgazdasági és közmívelődési állapota*, Kiadja a Székely Mívelődési és Közgazdasági Egylet, Franklin-Társulat Nyomdája, Budapest.
- OLÁH Sándor
2001 *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962)*, Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda.
- ORBÁN Balázs
1868 *A székelyföld leírása. Történelmi, régészeti, természettudományi és népismereti szempontból*, I, Pest, 227–229.
- ORBÁN István, H. ALMÁSI és LÖVÉTEI
1832 Észrevételek a Magyar köz hasznu Esméretetek Tárából, *Nemzeti Társalkodó*, I. félesztendő, Kolozsvár, 123–125.
- POTSA József (szerk. biz. elnök)
1899 *Háromszék Vármegye. Emlékkönyv Magyarország ezeréves fennállása ünnepére*, Kiadta Háromszék vármegye közönsége, nyomtatott Sepsí-Szent-Györgyön, a Jókai-Nyomda-Részvénytársulat nyomdájában.
- TAKÁCS Péter (sajtó alá rendezte)
2001a Udvarhelyszék parasztvallomásai 1820-ból, *Források Erdély Történetéhez 1*, Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen.
2001b Maroszzék parasztvallomásai 1820-ból, *Források Erdély Történetéhez 2*, Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen.
2002a Háromszék parasztvallomásai 1820-ból, *Források Erdély Történetéhez 3*, Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen.
2002b Csík-, Gyergyó-, Kászonszék és Aranyosszék parasztvallomásai 1820-ból, *Források Erdély Történetéhez 4*, Erdély-történeti Alapítvány, Debrecen.
- SÁNDOR István, JÁNOSFALVI
1942 *Székelyhoni utazás a két Homoród mellett*, II, Minerva, Kolozsvár.
- SERES András
1983 Mészégetés az Észak-Persány hegységben és környékén, *Művelődés*, 36, 2, 28–30.
- VÁMSZER Géza
1977 Népi kismesterségek és ügyeskedések Csík, Gyergyó és Kászon falvaiban, in: Uő: *Életforma és anyagi műveltség. Néprajzi dolgozatok, gyűjtések, adatok*, Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 100–178.

Források

Egyházközségi jegyzőkönyv töredéke 1813–1818, 1819–1844, Vargyasi Unitárius Egyházközség Irattára. SÁLvt – Sepsiszentgyörgyi Állami Levéltár, F. 28. Scaunul Sepsí, Cutia I., nr. act. 3. (1802–1820), 4, 4 verso. *Mészégetés* (kéziratos és géppel írt feljegyzések a vargyasi és a fülei mészégetésről), é. n. Székely Nemzeti Múzeum néprajzi dokumentumtára.
Studiu privind dezvoltarea industriei mici a valorificării prin tipizare, 1987, Székely Nemzeti Múzeum néprajzi dokumentumtára.

Trecutul și prezentul vărăritului în zona Vârghiș I.

(Rezumat)

Vărăritul ca meșteșug tradițional reprezintă de mai multe secole sursă de trai pe lângă agricultura pentru locuitorii comunei Vârghiș. Datele culese din documente istorice, precum și date etnografice arată că în zonă au lucrat sezonally și vărari din satele vecine, de ex. din Ocland și Crăciunești. Studiul abordează trecutul și prezentul vărăritului, căutând analogii istorice și tehnologice privind tradiția meșteșugului cu alte zone din Secuime, mai ales cu zonele Ciuc și Odorhei. Harta anexată arată dispersarea geografică a cuptoarelor de ars var pe trei porțiuni: valea Vârghiș (Vargyas), valea Hoghimaș (Hagymás) și zona numită Puszta.

Contribution to the Past and Present of Heating Limestone in Vargyas (Vârghiș, Covasna county) I.

(Abstract)

Heating limestone in Vargyas, as a popular profession living from nature has a considerable economic significance besides stock-raising and cultivation, and constitutes a fundamental source for living. Numerous data in the existing historical, cultural- and art history sources indicate, that besides people from Vargyas, who were using the facilities of the limestone yards in the neighbourhood of the village, people from other villages were working here, as well. This study presents the past and the present of heating limestone, by drawing a parallel between the history and technology of heating limestone traditions of other szekler regions, also rich in limestone, like Csíkszék and Udvarhelyszék. The data at the end of the study contains the survey and the map of the heating limestone caldrons around Vargyas, and also a couple of photos.

Függelék

Az alábbiakban a 2007-ben felmért Vargyas- és Hagymás-patak völgyi, valamint a Kövesútfeje határrész katlanjainak a legfontosabb adatait és fényképeit közöljük. A kutatás további feladata lesz a kimaradt határrészek – a Rika és a Vargyas környéki erdőségek – részleges helyszíneinek azonosítása és a kemencéinek felmérése és fotódokumentációs adatolása.

a.) Katlanok a Vargyas-patak völgyében

A Vargyas-patak völgyében 2007. májusában 6 működő katlant találtunk. Ugyanitt két, még a kollektív gazdaság idejében működtetett, 1992-ig üzemelő, nagyon romos kőkatlan tájba simuló nyomait figyeltük meg. Felmértük a legnagyobb, a 13 tonnás vargyasi katlan romjait, valamint dokumentáltuk az egyetlen, új funkcióval felruházott, pincévé (!) átépített egykori katlant.

1. katlan. Tulajdonosa Vásárhelyi József. Szimpla, cigánytéglából rakott katlan. Méretei: az oválissá deformálódott kürtőnyílásának átmérői (belvilága): 110x190 cm, mélysége a párkányig: 220 cm. Kapacitása: kb. 5 tonna mészke kiegészítésére alkalmas.

2. katlan. Szász András tulajdona. Rostélyos, cigánytéglából rakott katlan a *Sáros* nevű dűlőben. Épült 2000-ben. Méretei: a kürtőnyílás átmérője: 190 cm, mélysége a párkányig: 280 cm. Kapacitása: kb. 7,5–7,8 tonna.

3. katlan. Vásárhelyi Ferenc tulajdona. Rostélyos, cigánytéglából épült katlan. Ezen a helyen a kollektív építette a katlanokat az 1950-es években, ebben a nagyszülők és a szülők égettek. A '90-es évek közepén kijavították, 2007-ben az újabb javítás alkalmával megerősítették és megemelték a kürtő magasságát, rostélyossá alakították. Közvetlen közelében (5–6 méterre) áll a 4. számú katlan. Méretei: a kürtőnyílás átmérője: 200 cm, mélysége a párkányig: 280 cm. Kapacitása: kb. 7,5–8 tonna.

4. katlan. Vásárhelyi Ferenc tulajdona. Szimpla, cigánytéglából épült katlan. Ezt is a kollektív építette a 3. számú katlan mellé, 1994-ben a Vásárhelyi család kijavította és 2007-ig használta. Méretei: a kürtőnyílás átmérője: 210 cm, mélysége a párkányig: 250 cm. Kapacitása: kb. 7 tonna.

5. katlan. Ifj. Vásárhelyi János tulajdona. Rostélyos, cigánytéglából épült katlan. 2002-ben épült családi összefogással. Méretei: a kürtőnyílás átmérője: 230 cm, mélysége a párkányig: 290 cm. Kapacitás: kb. 8 tonna.

6. katlan. Id. Vásárhelyi János tulajdona. Szimpla, samott-téglából rakott katlan. Épült 1989-ben, azután már kétszer új-jáépítették. Méretei: a kürtőnyílás átmérője: 180 cm, mélysége a párkányig: 230 cm. Kapacitása: kb. 5 tonna.

Egykori katlanok a Vargyas-patak völgyében

(1) katlan helye – fűvel benőtt romjai maradtak.

Cserekőből rakott katlan volt, 1992-ig égettek benne, utána elhanyagolták, széthordták az anyagot más katlanok építésére.

(2) katlan – fűvel benőtt romjai maradtak.

Cserekőből rakott katlan volt, 1992-ig égettek benne, utána elhanyagolták és anyagát ennek is széthordták a szomszédos katlanok építésére.

(3) katlan – összedőlt. Id. Vásárhelyi János tulajdona.

Épült: 1972–73-ban, szimpla, cigánytéglából rakott katlan volt.

Méretei: szájszélesség: 300 cm, mélység: 300 cm.

Kapacitása: kb. 13 tonna.

(4) katlan – átépítették pincének. Id. Vásárhelyi János a tulajdonosa.

Épült: 1974-ben, pincévé átépítették, kibetonozták 1994-ben. Az intenzív állattartással foglalkozó gazda nyáron nagyobb edényekben itt tartja hidegen az ivóvizet, illetve itt tartja hűvösben az általa készített friss tejtermékeket, míg eladásra kerülnek. Ugyanitt raktározza a zöldségféléket is.

b.) Katlanok a Hagymás-patak völgyében

A Hagymás-patak völgyében 5 működő katlant mértünk fel. Kutatásunk tavaszi megkezdése óta ezen a határrészen teljesen új katlant is építettek.

7. katlan. Tulajdonosa Vásárhelyi Áron. Szimpla, samott-téglából rakott katlan. Méretek: a felső rész átmérője: 180 cm, mélység a párkánytól mérve: 280 cm. Kapacitása: kb. 7 tonna.

8. katlan
2007-ben, samott-téglából rakott rostélyos katlan.
Méretek: szájszélesség: 210 cm, magasság: 270 cm.
Kapacitása: kb. 7,5–8 tonna.

9. katlan. Kóré Csaba tulajdona
2000-ben épített, cigánytéglából rakott rostélyos katlan.
Méretek: szájszélesség: 190 cm, mélység 240 cm.
Kapacitása: kb. 7 tonna.

10. katlan. Tulajdonosa Kóré Csaba
2002-ben épített, cigánytéglából rakott rostélyos katlan.
Méretek: szájszélesség: 220 cm, mélység 280 cm.
Kapacitása: kb. 8 tonna.

11. katlan
Rostélyos, cigánytéglából épített katlan.
Méretek: szájszélesség: 180 cm, magasság: 230 cm
Kapacitása: kb. 5 tonna.

Valamikori katlan a Hagymás-patak völgyében

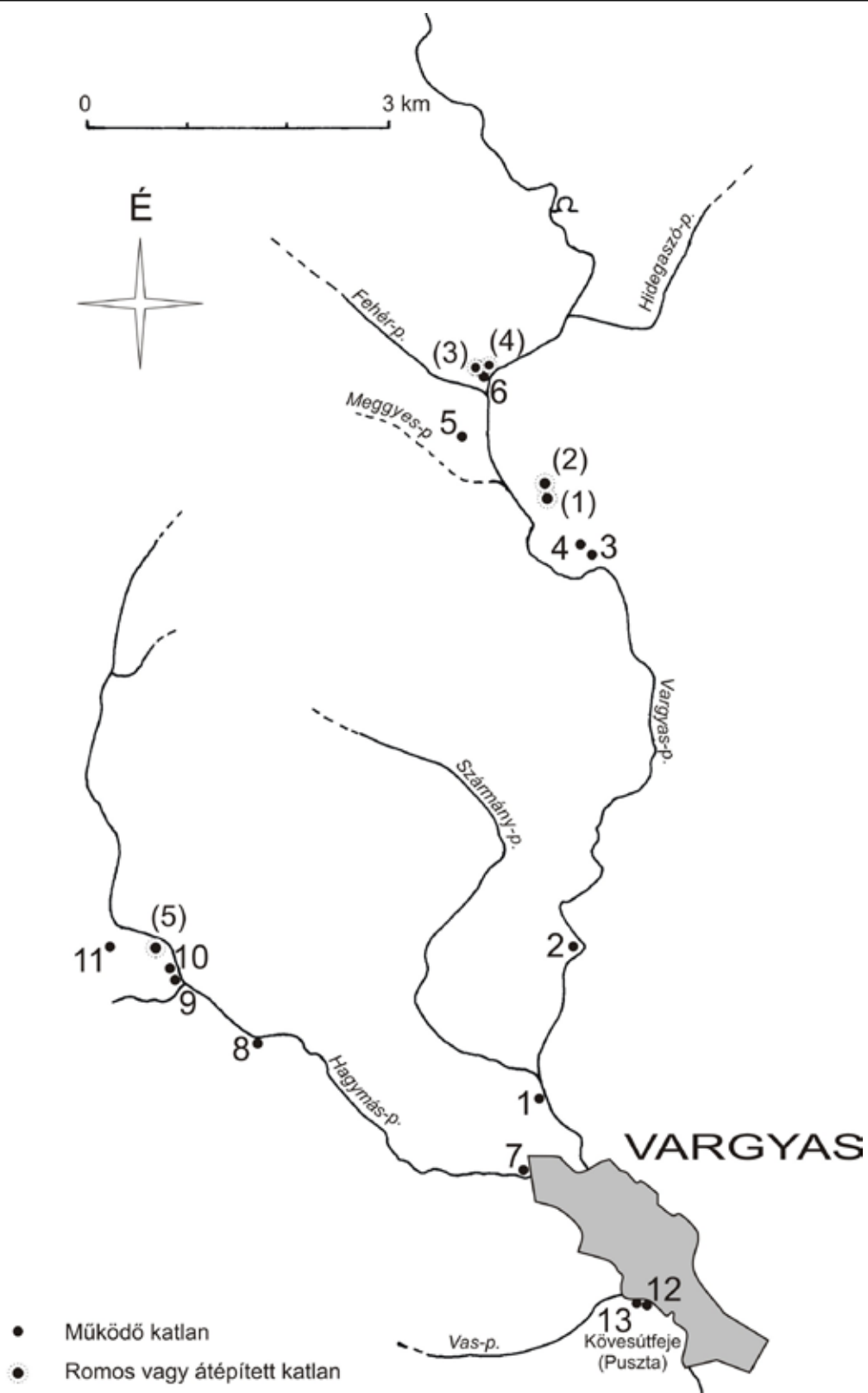
(5) katlan – fűvel benőtt romjai alig kivehetők.
Valószínűleg cserekőből rakott katlan volt, anyagát széthordták.

c.) Katlanok a Kövesútfeje (Puszt) határrészben

Vargyas ezen határában két katlant mértünk fel. Ezek közvetlen közelében időszakosan az utcabeli cigányok téglavető katlanokat is működtetnek.

12. katlan. Lázár Sándor tulajdona.
Szimpla, cigánytéglából rakott katlan.
Méretek: szájszélesség: 180 cm, magasság: 240 cm.
Kapacitása: kb. 5,5 tonna.

13. katlan Tulajdonosa Lázár Sándor.
Rostélyos, cigánytéglából rakott katlan.
Méretek: szájszélesség: 180 cm, magasság: 240 cm.
Kapacitása: kb. 5,5 tonna.

1. térkép A mészégető katlanok térbeli szóródása Vargyas környékén (A térkép számítógépes elkészítésében nyújtott segítségükért köszönettel tartozom Méder Lóránt László és Bordi Zsigmond Lóránd régész kollégáimnak.)

A. kép

B. kép

C. kép

D. kép

E. kép

F. kép

G. kép

1. katlan

2. katlan

3. katlan

4. katlan

5. katlan

6. katlan

7. katlan

8. katlan

9. katlan

10. katlan

11. katlan

12. katlan

13. katlan

(1). katlan

(2). katlan

(3). katlan

(4). katlan